

Ryszard Biedny

Rodzinny Ośrodek Diagnostyczno-Konsultacyjny w Pile

Nieletni jako sprawca przemocy seksualnej

Problematyka nieletnich stosujących agresję seksualną znajduje niewielkie odzwierciedlenie w polskiej literaturze specjalistycznej. Obecnie coraz częściej można zetknąć się z informacjami medialnymi o przemocy seksualnej, w tym przemocy dzieci wobec dzieci. Zdarzenia o charakterze przemocy seksualnej z udziałem nieletnich zdarzają się coraz częściej. Z oficjalnych danych statystycznych wynika, że w ciągu ostatnich dziesięciu lat liczebność populacji Polski, jak i również liczebność młodzieży zmniejszyła się, natomiast liczba nieletnich mających sprawy sądowe w tym samym okresie podwoiła się. Podobną tendencję można zaobserwować wśród nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw seksualnych (Kabarczyk, 2004). Problemem dla badaczy jest to, czy zachowania seksualne nieletnich wykraczają poza przyjęte normy, czy też wrażliwość dorosłych uległa specyficznemu wyczuleniu na przejawy seksualne młodzieży w związku ze zintensyfikowanymi doniesieniami medialnymi w tym temacie.

Rozważając przestępstwa seksualne popełniane przez nieletnich trzeba pamiętać, że seksualność w naturalny sposób towarzyszy rozwojowi dziecka. Beisert (2006) wylicza następujące normy zachowań seksualnych dziecka:

- aktywność seksualna nie utrudnia realizacji zadań rozwojowych przewidzianych dla tego okresu, nie powoduje zaniedbań i ograniczeń w zabawie oraz nauce,
- aktywność seksualna mieści się w repertuarze zachowań charakterystycznych dla danego wieku, jak ocieranie się o inne osoby czy podglądanie innych,
- aktywność seksualna dokonuje się między osobami będącymi w zbliżonym wieku, w tej samej fazie rozwojowej,
- aktywność seksualna oparta jest na zasadzie dobrowolności, wolna jest od przymusu i agresji,

- aktywność seksualna prowadzi do uzyskania przyjemności i zachowania więzi,
- aktywność seksualna nie narusza zdrowia zarówno fizycznego jak i w sferze emocjonalnej,
- aktywność seksualna nie narusza w sposób rażący przyjętego porządku społecznego, przestrzegane są normy obyczajowe, związane z zachowaniem intymności.

Zabawy seksualne w kulturach pierwotnych, na przykład u mieszkańców Melanezji – Triobrandów są uważane za naturalne i nie spotykają się z represjami, nie są również źródłem niepokoju rodziców (Malinowski, 1927, za: Malewska-Peyre, 1998). Umiejętność rozróżnienia zjawisk seksualnych wykraczających poza normę i stanowiących zagrożenie dla prawidłowego rozwoju małych dzieci stanowi więc kluczowe znaczenie przy ocenie tego typu spraw przez specjalistów. Wymaga ono dogłębnej analizy zdarzenia i subtelnej oceny skutków oraz zagrożeń. Należy mieć na uwadze, że według Hołysta (2004) przestępcy o skłonnościach pedofilnych rozpoczynają działalność we wczesnym wieku, począwszy od 8 roku życia, a badania z 1985 roku wykazały, że 42% z nich osiągnęło stan dewiacji w wieku 15 lat. Można więc przyjąć, że istotne zagrożenie przemocy seksualnej wobec dzieci stanowią inne dzieci. Zdaniem Finkelhora (1984, za: Pospiszyl, 2005) wykorzystywanie seksualne dziecka polega na włączaniu w aktywność seksualną dzieci poniżej 13 roku życia przez osoby starsze od nich, o co najmniej 5 lat oraz dzieci w wieku od 13 do 16 lat przez osoby mające co najmniej o 10 lat więcej. Kryterium to w zależności od konfiguracji wiekowej osób podejmujących aktywność seksualną stanowi o patologii bądź jej braku. Według Kazimierza Pospiszyla (2005) większość badań wskazuje na to, że wiekiem stanowiącym apogeum nasilania się agresji seksualnej jest okres od 13 do 16 roku życia. Przy tym, jak wynika to z badań przeprowadzonych w Szwecji, najwięcej tego rodzaju czynów popełniają chłopcy w wieku 14 lat.

Można zatem przyjąć, że zachowania seksualne o charakterze przemocowym wśród małych dzieci wiążą się w znacznej mierze z okresem dorastania. Kierując uwagę na grunt specyficzny dla psychologii, jakim zapewne jest funkcjonowanie osobowościowe małego dziecka, można wyróżnić charakterystyczne cechy potencjalnego sprawcy przemocy seksualnej. Przydatne są one do określenia rokowania co do dalszego przewidywanego zachowania dziecka. W literaturze można znaleźć wskaźniki ryzyka przestępstw seksualnych u dzieci i młodzieży. Za takie cechy uważa się: brak empatii, egoizm, niską samoocenę, czy skłonność zniekształcania zaistniałych zdarzeń. Za najważniejszą cechę osobowości skłaniającą do przemocy seksualnej uznawany jest jednak narcyzm. Związane jest to z niskim uspołecznieniem, wygórowanymi oczekiwaniami jak

i poczuciem osamotnienia. O'Brien i Bera (1986, za: Pospiszyl, 2005) na podstawie stopnia demoralizacji podali siedem typów nieletnich sprawców przemocy seksualnej. Pierwsze trzy typy wiążą się z brakiem stosowania przemocy, lecz znaczną potrzebą kontaktów seksualnych. Są to: *naiwny eksperymentator* proszący inne dziecko o obnażanie się, *desperacki poszukiwacz*, który w ten sposób zaspokaja samotność oraz *poszukiwacz przyjemności*, który stosuje techniki manipulacyjne do zabaw seksualnych. Następne typy charakteryzują się stosowaniem przez nieletnich przemocy od wymuszeń do wyrafinowanych metod znęcania się i satysfakcji seksualnej czerpanej z tych zachowań na forum grupy. Są to: *agresor*, który siłą przymusza do zachowań seksualnych, *maniak*, który ma obsesję na punkcie seksu, *typ impulsywny*, który się znęca oraz *typ działający w grupie* – o skłonnościach perwersyjnych, lubujący się w gwałtach zbiorowych.

Powstaje pytanie, jak postępować z takimi nieletnimi; jakie środki wobec nich zastosować, aby z jednej strony uchronić ich od dalszej demoralizacji, a z drugiej uchronić środowisko społeczne od zagrożeń przemocy seksualnej z ich strony. Warto pamiętać, że w każdej sprawie dotyczącej dziecka należy kierować się jego dobrem. Przyjrzyjmy się metodom stosowanym wobec nieletnich sprawców przemocy seksualnej w wybranych krajach. W raporcie Grupy Zadaniowej Stowarzyszenia na rzecz Terapii Sprawców Wykorzystywania Seksualnego ds. Dzieci Przejawiających Problemy z Zachowaniami Seksualnymi (Chaffin i in., 2006), w skład których wchodził między innymi pracownik Uniwersytetu Oklahoma, Uniwersytetu Kalifornijskiego i Uniwersytetu Tennessee, stwierdza się, że do 2001 roku w ponad połowie amerykańskich stanów na nieletnich sądzonych za przestępstwa seksualne nałożono obowiązek rejestrowania się w spisach przestępców seksualnych, a w kilku stanach osądzano nawet ośmiolatków. W 2006 roku amerykańska Izba Reprezentantów uchwaliła ustawę, w której nakazuje się dożywotnie rejestrowanie wszystkich dzieci, niezależnie od wieku, uznanych za winne wykroczeń seksualnych przeciwko innym dzieciom oraz podawanie takich informacji do wiadomości publicznej. Takie rozwiązania rodzą jednak obawy o możliwość dokonywania zemsty, samosądów czy stygmatyzacji nieletnich na gruncie oczekiwań i reakcji społecznych w Polsce. Według Mlicka (2004) - członkini Holenderskiego Stowarzyszenia Psychologicznego, holenderski sąd wymierza następujące kary za przemoc seksualną nieletnich:

- udział w warsztatach na temat seksualności,
- kara pieniężna,
- kara zadaniowa w postaci nieodpłatnej pracy,
- umieszczenie w zakładzie poprawczym.

Z powyższego wynika pewien stopień gradacji stosowanych kar od najłagodniejszych po surową izolację społeczną. Problemem dobra nieletniego w kontekście zastosowania najostrzejszego środka w naszym kraju w postaci izolacji społecznej za dokonanie przemyce seksualnej rodzi wątpliwości w związku ze stopniem przygotowania placówek resocjalizacyjnych do jego przyjęcia. Badania przeprowadzone w ramach programu DAPHNE w Belgii, Estonii, Francji, Hiszpanii, Polsce i Włoszech wykazały, że w ośrodkach pobytowych dla nieletnich nie było opracowanego spójnego systemu postępowania w przypadkach przemyce seksualnej. W Polsce partnerem realizującym ten projekt było Towarzystwo Rozwoju Rodziny zrzeszające ekspertów zajmujących się zdrowiem i prawami seksualnymi. W analizie uczestniczyły cztery zakłady poprawcze dla chłopców i dwa zakłady poprawcze dla dziewcząt. Stwierdzono braki w zakresie szkoleń kadry w postępowaniu w sytuacji przemyce seksualnej wychowanków (Kabarczyk, 2004).

Mając na uwadze te informacje należałoby z dużą dozą ostrożności podchodzić do częstego stosowania środka izolacyjnego, zważywszy na kwestie związane z szansą poprawy funkcjonowania psychoseksualnego nieletnich. Bentovim (2004) pracujący w szpitalu w Londynie twierdzi, że niezaprzeczalnie najważniejszym celem diagnozy młodych sprawców jest ocena zagrożenia, jakie stanowią oni dla swoich ofiar w społeczności lokalnej, jednakże istotne jest również ustalenie, w jakim stopniu sami sprawcy wymagają ochrony przed utrzymującym się wpływem doświadczeń wiktymizacji, na przykład obserwowania przemyce w rodzinie wobec matki, zaniedbywania i niewłaściwej opieki, a także różnych form doświadczanej przemyce fizycznej. Zazwyczaj bywa tak, że sprawca w przeszłości sam był ofiarą przemyce seksualnej. Można więc spojrzeć na niego jako pierwotną ofiarę wykorzystania seksualnego. Wychodząc z tego założenia wskazane byłoby zastosowanie oddziaływań terapeutycznych wobec nieletniego sprawcy przemyce seksualnej. Takie oddziaływania terapeutyczne według Pospiszyla (2005) powinny koncentrować się na:

- zmianie systemu wartości,
- zwiększeniu empatii,
- przezwyciężeniu trudności w określaniu przeżywanych emocji,
- pracy nad rodziną nieletniego w celu zmiany wadliwego oddziaływania,
- otoczenia.

W raporcie wspomnianej wcześniej Grupy Zadaniowej Stowarzyszenia na rzecz Terapii Sprawców Wykorzystywania Seksualnego ds. Dzieci Przejawiających Problemy z Zachowaniami Seksualnymi, funkcjonującej na terenie Stanów Zjednoczonych (Chaffin in., 2006) wskazano, że nie ma potrzeby stosowania rozbudowanej diagnozy i zastosowania wielorakich narzędzi do oceny sytuacji

nieletniego. Kluczowym według autorów jest zebranie szczegółowych informacji o rodzicach i środowisku pozarodzinnym nieletniego. Ocenia się tu u dorosłego opiekuna kompetencje w zakresie monitorowania i nadzorowania zachowań nieletniego, stopień w jakim udziela on nieletniemu wsparcia oraz rodzaje środków dyscyplinujących i ograniczeń jakie stosuje wobec nieletniego. Analizuje się ponadto, czy w rodzinie nastąpiło naruszenie granic emocjonalnych, fizycznych i seksualnych. Wskazuje się na obecność pozytywnych i negatywnych modeli ról w otoczeniu społecznym nieletniego oraz sprawdza dostępność okazji do podejmowania niewłaściwych zachowań (Chaffin i in., 2006).

Barbara Bonner (2006) z Uniwersytetu Oklahoma wskazuje, że w wyniku dziesięcioletnich badań uznano w Stanach Zjednoczonych, że terapia poznawczo-behawioralna jest jedną z najskuteczniejszych metod w obniżaniu poziomu agresywnych zachowań seksualnych dzieci. Jedno z zadań wiąże się z tym, aby nieletni napisali list z przeprosinami do dziecka, które skrzywdził. Listy te są później odczytywane na sesji, w której uczestniczą także rodzice nieletnich. Młodzi przestępcy seksualni niechętnie przyznają się do niewłaściwych zachowań seksualnych. Metodę tą stosuje się w celu przełamania tej blokady. Udział rodziców w sesjach terapeutycznych nieletnich jest również bardzo istotny w tym procesie. W swoim programie Bonner (2006) określiła jako najważniejsze między innymi takie zadania, jak przyswojenie i stosowanie reguł dotyczących zachowań seksualnych, podstawową edukację seksualną, doskonalenie kontroli nad impulsywnością i złością, przyznanie się do problematycznych zachowań seksualnych.

Powyżej przedstawiono różne sposoby zaradzenia przestępstwom seksualnym popełnianym przez nieletnich. Trudno oprzeć się wrażeniu, że represyjne oddziaływanie w tym zakresie może nie rozwiązać problemu i prowadzić do rozwoju patologii seksualnej w życiu dorosłym. Stąd też wydaje się koniecznym podjęcie interwencji psychoterapeutycznej na jak najwcześniejszym etapie rozwoju nieletniego. Proponowane rozwiązania w zakresie terapii behawioralno-poznawczej wobec nieletnich sprawców przestępstw seksualnych mogą okazać się trafnym wzmocnieniem ich procesu resocjalizacji.

Literatura cytowana:

- Beisert, M. (2006). Rozwojowa norma seksuologiczna jako kryterium oceny zachowań seksualnych dzieci i młodzieży. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16, 43-57.
- Bentovim, A. (2004). Zapobieganie popełnianiu aktów wykorzystywania seksualnego przez chłopców, którzy sami doświadczyli tej formy krzywdzenia. Terapia skupiona na doświadczeniach wiktyimizacji u młodych sprawców wykorzystywania

- seksualnego. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 9, 82-100, (tłum. A.Nowak).
- Bonner, B. (2006). Dzieci przejawiające problemy z zachowaniami seksualnymi – diagnoza i terapia. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16, 76-83, (tłum. A.Nowak).
- Chaffin, M., Berliner, L., Block, R., Cavanagh-Johnson, T., Louis, D.G., Lyon, T.D., Page, J., Prescott, D., Silovsky, J. i Madden, Ch. (2006). Dzieci przejawiające problemy z zachowaniami seksualnymi. Raport grupy zadaniowej ds. dzieci przejawiających problemy z zachowaniami seksualnymi. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16, 6-42, (tłum. A.Nowak).
- Hołyst, B. (2004). *Psychologia kryminalistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis”.
- Kabarczyk, P. (2004). Zapobieganie i postępowanie w przypadkach przemocy seksualnej w ośrodkach pobytowych dla młodzieży – wnioski z realizacji programu DAPHNE. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 7, 135-139.
- Malewska-Peyre, H. (1998). Seks. Życie seksualne a uwarunkowania kulturowe. W: W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, (803-805). Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Mlicka, E. (2004). Holenderska polityka społeczno-zdrowotna i prawna wobec sprawców seksualnego wykorzystywania. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 7, 26-39.
- Pospiszyl, K. (2005). *Przestępstwa seksualne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.